

PETÉNYI SALAMON JÁNOS (1799–1855): A GYŰJTŐKRŐL ÉS GYŰJTEMÉNYEKRŐL¹

**A szöveget sajtó alá rendezték a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Mészáros Ferenc vezetésével.**

Nem vélekedhetem másképp – magamról és ezekről véve a következtetést –, minthogy ezen szakülésben ugyanannyi gyűjtőhöz van szerencsém, a hány természetvizsgálót tisztelhetek annak tagjaiban. Engedjétek meg tehát, tisztelt természetbuvártársaim! hogy ez alkalommal „a gyűjtőkről és gyűjteményekről” szólhassak hozzátok.

A természeti tudományok tapasztalati tudományok; igaz kedvelőik tehát tapasztalás avatottjai. – Már maga a természetvizsgáló fogalma és neve magában rejti, föltételezi a természetnek és természeti tárgyak vagyis terményeknek gyakorlati vizsgálgatását, s az ebből merített tapasztalati ismereteket. Azon számtalanok közt, kik magokat szeltire természetvizsgálóknak nevezik, csak azok érdemlik meg hát a természetvizsgáló vagy természetbuvár nevét méltán és igazságosan, kik tulajdon nyomozás, puhatolás, vizsgálás, kik tanulás és meggyőződés által öntapasztalatilag vezetnek a természet valamint egyes tárgyainak, úgy ezek összes erői által létesített működése és jeleneteinek megismerésére.

A természet roppant nagy, tárgyai számtalanok, ismereteinek forrásai kimeríthetetlenek. Ellenben az emberi élet szörnyű rövid; és e rövid életben a mindennapi ezer meg ezer tárgy, tünemény, gondolat, viszony és foglalkodásokkal elfoglalt elménk sokkal korlátozottabb, semhogy képes volna a természetnek roppantságát, sőt csak a természet egyes osztálybeli tárgyainak számtalanságát felfogni, ezen tárgyak különféle alkotása, idoma, sajátsága, testi s szellemi működéseiben felkarolni és egymás mellett megtartani.

Ezt tenni továbbá azért is annál kevésbé képes elménk, minthogy a természet tárgyai valamint egyrészt osztály, rend, nem s fajaikra nézve egymástól felette messze állanak, s minden tekintetben szertelenül különböznek; úgy másrészt a természet egész összefüggésében véve, csak egy lánczot képeznek, és mint ugyanazon egy láncznak szemei egymáshoz ismét felette közelítvén, minden oldalról csaknem észrevétlenül egymásba átfolyanak. – A természet tárgyai ezenfelül nincsenek kötve, még a rokon osztály, rend, család, nem s fajaiknál fogva sem, ugyanazon egy világrészhez, éghajlathoz, vagy csak ugyanazon tartomány és tájhoz; sőt inkább az ugyanazon egy osztály, rend család vagy nemhez tartozók gyakran világszerte szétszórva teremnek, nőnek, tartózkodnak, költözködnek, előfordulnak nem csak a földkör külön részeiben, hanem egyetlenegy tartomány külön tájain és az idő külön szakáiban is.

Nehogy a világ tárgyai s az élet tüneményei számtalanságának színpadán az ember korlátolt elméje zavarba essék; nehogy azok roppantsága tengerében elmerüljön, s mindenfélesége tömkelegében eltévelyedjék: a mily leleményesen, szintoly eszélyesen talált fel magának mindenben bizonyos figyelmeztető, útbaigazító, intéző, zsinórmértékül és kalaúzul szolgáló, szóval minden felfogást, átlátást és megismerést könnyítő eszközöket. Ezer példa gyanánt szolgáljon itt bizonyosságul efféle segédeszközöknek csak egyike, az írás és könyvnyomtatás, ezen megbecsülhetlen segédeszköze az általa véghetetlenül tökélyesített emberi ismeretnek és tudománynak, mely kiterjed mindenre, mi a világon volt, van és történik; mely segédeszköz nélkül örökké kisdedségben törpeszkedett volna az emberiség lelke, esze, tudománya s velök együtt anyagi s szellemi jóléte e földön.

Valamint ekkép minden tárgy körül s általában minden körülményben; úgy igen eszélyesen igyekezett magán segíteni az ember korlátolt gyöngye elméje különösen a természet buvárlásában, a természet ismereteinek megszerzése s gyarapításában, és ezek alaposságának öregbítésében a természeti tárgyak vagyis termények összegyűjtése, s mint közönségesen mondani szoktuk, „természetiek gyűjteményei” által. A természetiek gyűjteményei oly táruk, melyekben a természet három országának tárgyai jól elkészítve és minden megromlástól megóva, valami jó rendszer szerint úgy rendeztetnek el és állítatnak fel, hogy az által a buvárkodási összehasonlítás és vizsgálás könnyebbüljön.

A természet nem csak szülője s anyja minden lénynek, hanem egyszersmind alkotója, ápolója s fentartója ezen lények minden egymás közti összeköttetésének és viszonyának, valamint ezekből eredő elrendeltetésök, céljok, működésök és jólétüknek. De forrása egyszersmind minden emberi ismeret és tudománynak; kútfeje az ember minden anyagi és szellemi élvezete s boldogulásának. A természetiek czélszerű gyűjteményei tehát nem egyebek, mint teremtet, született, természetes, s azért is leghívebb képviselői egyes tárgyakban a természet tárgyai számtalanságának; legtökéletesebb felfogható pótlói kicsinyben a megfoghatatlan természet roppantságának; azon természetes tükrök, melyekben legtisztábban szemlélhető a lények mivolta, a természet szépsége s célirányossága; azon élő könyvek, melyekből önkényt, sőt láthatólag szól hozzánk a mindenség élete és működése; s született tanodák és oktatók, melyek bennünket kézzelfoghatólag tanítanak a teremtés csudaműveinek megismerésére, azoknak a mi élvezetünk s boldogulásunk okszerű felhasználására, és Isten nagy hatalmának, véghetetlen bölcsességének s jóságának kegyeletteljes bámulására s erényes tiszteletére.

Miután már ennyit szólék, fölöslegesnek tartom, hogy még tovább s bővebben ábrázoljam a gyűjtők és gyűjtemények kimondhatlan nagy és hasznos befolyását mind a természettudományok és ipar gyarapítására, mind az egyetemes tudományosság és emberi jólét kifejtése s öregbítésére. Hiszen itt természetbuvárokhoz szólok. Ti, kik a természet nagy könyvébe már mélyebben tekintettetek; kik annak lapjait vizsga szemmel forgattátok: azt tisztábban, élesebben látjátok, jobban érzitek, semhogy én azt képes volnék szóval ábrázolni. Én az elsöre, t. i. a természeti tudományokra nézve csak azt jegyzem meg, hogy ezekben gyűjtemények nélkül felette bajos és nehéz előre haladni, sokra vinni pedig bármely osztályban is teljes lehetetlen. A termények legpontosabb leírásai elégtelenek azok tökéletesbb felfogására; sőt minél pontosabbak ezek, annál célrontóbbak ott, hol csupán azokat kell tanulás vagy tanítás eszközéül használni; mesterségesen koholt műszavakkal s jellemzésekkel terhelve, lesujtván az elmét, elkedvetlenítvén, csüggesztvén, s végre elűzvén a tantárgyat. De a természettudományok tanulása, tanítása és gyarapításánál elégtelenek a legjobb, a leghűbben utánzott és színezett rajzok és ábrák is, felette messze állván és soha el nem érhetvén maguk a termények természethűségét s szemlélésük hatását, sohasem hagyván maguk után a terményeknek oly hű s eleven képét és benyomását az emberi elmében, mint maguk a termények, habár ezek is holtak, de eredetökben állnak szemünk előtt a gyűjteményekben. Tökéletes világosságot és meggyőződést vagyis evidentiát a természettudományokban egyedül összehasonlítás által lehet eszközölni és nyerni. Már pedig ki ne tudná, mily nehéz csupa száraz leírásokat, jellemzéseket és a tárgyakat mindig csak egy oldalról mutató ábrákat összehasonlítani! Ha pedig efféle összehasonlításokra a legfeszültebb figyelmet, ha sokszorozott munkát s bármennyi időt fordítánk is, tapasztalásból tudjuk, mily csekélyek, mennyire hiányosak s kétségesek eredményeik! Azon műtudomány nélkül tehát, mely a természeti tárgyak gyűjtésére s gyűjteményekbeni fentartására tanít, s maguk ezen gyűjtemények nélkül mindazon természeti tudományok a tudatlanság sötétségében fogtak volna tespedni, melyeknek roppant előhaladtát most a gyűjtemények szaporodásával naponkint s mindinkább bámulnunk kell; nélkülök felvilágosítás helyett jelenleg is balhit, babona, előítéletek, tévedések és csalódások zűrzavara uralkodnék; a természet jelenetei

színpadján most is megmagyarázhatlan homályba burkolt csudák foglalják el a buvárkodó s következtető ész fényét és a kritika helyét. S midőn a philosophia mindennemű sötétség felett diadalmaskodva, mindinkább magasabbra emelte fényárasztó szövétnekét a világ minden részein s nemzetségein: akkor valóban nagyszerű sikerét minden világboldogító következményei s eredményeivel együtt leginkább azon jobb ízlésnek köszönheti, mely a természeti tudományok iránt mindinkább terjedez. Azon sokféle s becses terménygyűjtemények, melyeket még a legszűkebb elméjű ember is örömet nézni s rólok bámulva gondolkodni kénytelen, ébresztették fel s folyvást gerjesztgetik mindenkiben azon tud- és tanvágyat, mely az ember működő kezével párosulva, az úgyszólván mindenható ipar szülője lőn, általa a tudatlanság, balhiedelem, babonaság s minden sötétség fátyolát leleplezvé, sa valóság és igazság tisztaságát az emberi ész előtt teljes fényében feltüntetvén. Ennélfogva a termények gyűjtői s terv- és czélszerűen alakított és használt gyűjteményei legszerencsésebb alapítói s gyarapítói a természettudományoknak, s általok az ipar, a műveltség, a felvilágosodás és az emberi jólét s boldogságnak.

Terményeket szedni, gyűjteni, gyűjteményeket készíteni, állítani lehet a természet mindhárom országából, valamint e három ország külön osztályaiból. Mindennemű gyűjtésnek, felállításnak, gyűjtemények fentartásának van ismét több, különféle, jobb, rosszabb, célra inkább vagy kevésbé vezető útja és módszere. Ámbár arról, mint gyűjtő, nagyon is meg vagyok győződve, hogy az bizony nem csak nem fölösleges, sőt inkább szerfelett hasznos volna, ha itt, az évről évre folytatott nagygyűléseink szakuléseiben, a külön osztályú termények czélszerű gyűjtésébe tapasztalatilag beavatott természetbuvárok v. i. szaktudósok, a Kovács Gyula tudornak, ki 3 év előtt Kolozsvártt e szakban a növénygyűjtés legjobb módjáról oly tanulságosan értekezett, jeles példáját követve, minden szakbeli gyűjtés legjobb módszerét előadnák, ezáltal szakbarátinak legjobb s legbiztosabban célravezető utakat nyújtván; ámbár mondom, efféle útmutatás nagy hasznáról egészen meg vagyok győződve: nekem azonban jelen alkalommal nem célom azt fejtegetni, hogy mely szakban micsoda gyűjtésmódok a legczélszerűbbek. Én ma csak általában azzal szándékozom mulattatni tisztelt hallgatóimat: „hogy a természeti tárgyaknak, mely gyűjteményei igazán célravezetők, és melyek nem? – és miként kelljen tehát minden gyűjteményt szedni, állítani, tartani, hogy azok a gyűjtőre nézve tanulságosak és élvezetesek, a tudományra nézve gyarapítók s felvilágosítók, az emberiséget illetőleg hasznosak és boldogítók; következésképp a gyűjtőnek életben öröme, sőt még holta után is tiszteletére váljanak.

Mióta a természettudományok napfénye kedves magyar hazánkba is áthatott: nálunk is napról napra külön szakokban mindinkább szaporodnak a termény-gyűjtők és gyűjtemények. Ha azonban komolyan körültekintünk, ha vizsga pillanatunkat honi gyűjtőink gyűjteményeire fordítjuk, ha reájok gyűjtés közben figyelmezzünk, ha visszaemlékszünk beszédeikre, melyeket gyűjteményeik felett tartanak, ha mérlegre vesszük azon tapasztalatokat, tudományuk-, élvezetök- és hasznukat, miket maguknak a gyűjtés által szereztek, s gyűjteményeikkel másoknak nyújtottak: vajon nem kényszerítettünk-e honi gyűjtőink- s gyűjteményeinkről azon szomorú tapasztalást és fájdalmas vallomást tenni, hogy bizony honi gyűjtőink közt még folyvást sokan minden terv, minden cél, minden jobb irány és ízlés, minden valódi élvezet és haszon nélkül gyűjtének.

Nekik az mindegy akármik, akármilyenek, bár honnan jöjenek, bármely időszakból származzanak a termények. Mit gondolnak ők azzal, legyenek vagy ne legyenek e tárgyak meghatározva s kellően megnevezve, legyenek vagy ne legyenek azok, a minnek tartatnak és mondatnak: az nekik mindegy, csak legyenek meg, hogy mondhassák, miszerint nekik is van, még pedig mindenféle tárgyú gyűjteményök!

Az efféle gyűjtők közt nem ritkák hazánkban is olyanok, kiknél a tárgyak s gyakran legnagyobb ritkaságok ott állanak s hevernek hasztalanul gyűjteményeikben, nem ismerve a gyűjtőtől magától; sőt a gyűjtő gondatlansága és restsége miatt ott porban és piszokban

fekszenek s romlanak. Minthogy pedig az efféle bár terv- és céliránytalanul összeszedett gyűjtemények mindegyikében több kevesebb érdekes tárgy, sőt gyakran a legnagyobb kincsek elrejtve hevernek: az egyetlen szerencsénk, hogy olykor-olykor mégis akadhatnak okos férfiak és szaktudósok, kik azokat vagy tudományos használás vagy megvetés által mentik meg a végenyészettől.

Vannak számos gyűjtőink, kik bizonyos terv és kitűzött cél szerint gyűjtenek ugyan; de a jó gyűjtésre nem lévén oktatta és elkészülve, fáradságos gyűjtésük s költséges gyűjteményeik által korántsem érik el mindazon hasznot és élvezeteket, melyek különben a jó s czélszerű gyűjtemények elmaradhatlan eredményei.

Szóval, igen tisztelt hallgatóim! mindazon gyűjtők, kik gyűjteményeik felállítása mellett megelégszenek a termények pusztá összehordása, elkészítése s bármi terv- és céliránytalan felállítással, kik már a pusztá szedést és felállítást magát, mely csak eszköz, czélnek veszik és tartják: azok az árnyék után kapkodván, a valóságot magát elhanyagolják és elszalasztják. Mindazon gyűjtemények, legyenek azok kicsinyek és porban heverők, vagy bármily nagyok, költségesek és pompásak, melyeknél a természet lelke, élete, a teremtés szelleme, a gyűjtés tanulságos és hasznárasztó jelleme sem a tárgyak rendezetéből, sem természetű felállításukból, sem a gyűjtőből magából ki nem tetszik s fel nem szólal az azokat szemlélőhöz; melyek a lélekben nem ébresztenek tanvágyat, nem hatnak a szívre boldogító éledelettel, oktatta nem gyönyörködtetik szemlélőiket, kik ezektől minden jó benyomás, minden tudományos épülés, minden haszon nélkül elhagyattak: az ilyen s efféle gyűjtemények, mondom, nem czélszerűek, csupa holttest-halmazok, csak börtönei a szabad természet tagjainak; koporsói, sírjai, temetői a gyűjtő által örök halálra kárhoztatott, elölt és a természet élete sorából kivégzett természeti tárgyakkal.

Miután már a czélszerűtlen gyűjtemények hasztalanságát s gyűjtők vesztességét bús érzellemmel hagytuk magunk után: forduljunk immár az okos és ildomos gyűjtők felé, nagyobb és igaz élvezetet nyerendők okszerű gyűjteményeik jelességben.

Ha e helyütt visszaemlékszünk értekezésem bevezetésének azon szavaira, melyekben a terménygyűjtemények fogalmát értelmezém, czéljukat, rendeltetésüket jellemzém, röviden előadván, hogy azok született képviselői, legtökélyesb pótlói, természetes tükröi a természetnek, élő könyvei, tanodái, hirdetői a természettudományoknak: akkor a gyűjtemények fogalma s rendeltetéséből magából kitetszik, miszerint egyedül oly gyűjtemények czélszerűek, és méltók a természettudományi gyűjtemények nevére, melyek e fogalom s rendeltetés magasztosságának minden tekintetbenmegfelelnek, vagyis melyek valóban tudományos, élvezet- és hasznárasztó terv szerint s célból állítatnak; melyekben tehát nem csupán holttestek láthatók, sőt inkább a természet élete, működése s rendeltetése jellemeztetik; melyek ihletétől szívünk áthatva fölemelkedik a vallásosság nemes érzelmeinek szárnyain maga az Isten szentsége és dicsőségéhez; szóval, melyek tudományos élvezetet, épülést, anyagi s szellemi hasznot és kéjeket árasztván, rólok Horáczczal méltán mondhatjuk: „Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci!” Ámde, hogy a gyűjtemények e nagyszerű tisztöket betöltsék, hogy czélszerűek legyenek: szükség, hogy a gyűjtő minden tárgy fölkeresése, szedése, megszerzése, felkészítése, s gyűjteményekbe való beiktatásánál szüntelenül azon szabályzó eszmét s vezérelvet tartsa szeme előtt, miszerint a gyűjtemények nem szabályzó eszmét s vezérelvet tartsa szeme előtt, miszerint a gyűjtemények nem cél, hanem csak, mind a gyűjtő ismerete s éledeletének, mind az egyetemes természettudományok s ezek által a közjólét megalapításának s kifejlődésének eszközei és emeltyűi.

A ki tehát jól s czélszerűen kíván gyűjteményeket összeállítani, szükség elkerülhetlenül, hogy gyűjteményeit négy főalapterven állítsa fel. Ezen négy alapterv pedig:

1. A tárgyak természetű elkészítése.
2. Azok czélszerű, rendszeres felállítása; (s mi e kettőből önkényt foly)
3. Belőlök eredő élvezet s haszondús használat.

4. Körültek tett tapasztalatok pontos leírása.

Ha gyűjteményeinek czélszerűségének első alapját akarjuk megvetni, azon kell iparkodnunk, hogy a terményeket úgy válasszuk, miszerint azok ne legyenek – miként azt sok gyűjteményben találjuk – elferdített torz- és rémképei a természetnek; hanem legyenek alkatrészeikre, idomukra, színezetükre, ép- és szépségökre, szóval, egész mivoltukra nézve igaz, tiszta, természetű képviselői a magukhoz hasonló osztályú, nemű és fajú egyetemes rokonaiknak.

Hogy a gyűjtemények jó terv s czélszerűség alapján készüljenek arra, mint mondám, szükséges:

2-szor. Azok czélszerű, rendszeres felállítása.

A rend dolgok lelke. Ezt mondja a tapasztalatokban megért őskor bölcsességének arany példabeszéde. Minél több dolog és tárgy, s számosabb lény létezik valahol, annál nagyobb, szigorúbb rend kívántatik köztük a közcél elérése s fentartása végett. De a legjobb, legpontosabb rendnek tökélymintáját a mennyei rendező bölcs és hatalmas keze állítja fel a természet azon czélszerűségében, melyet, ámbár mindenütt világosan látunk, mégis sehol és sohasem bírunk eléggé csudálni! Ha tehát a természet mindenségében mindenütt az Isten-adta rend uralkodik: mily természetes dolog, hogy az legyen egyik fő jelleme s lelke minden természeti tárgy czélszerű gyűjteményeinek is, úgyis mint a természet képviselőinek. A gyűjtemények czélszerűsége is azt kívánja, hogy azokban tárgyaik mindegyike az őt illető helyet foglalja el. Mivel pedig ezen cél egyedül az által érhető el, ha a gyűjtemények bizonyos rendszer szerint szedetnek, állítatnak és szerkesztetnek: önkényt értetik, hogy azoknak okszerű elrendezésére a legjobb, legczélszerűbb s olyan rendszert kell választanunk, mely e vagy ama szakban a legjobb, legtapasztaltabb, legjelesb szaktudósok rendszere. De korántsem elég, ismerni a jó rendszert s megválasztani; szükséges még, hogy azt egyszersmind saját gyűjteményeinkre, még pedig ezek mivolta, terve, rendeltetése s egyéb körülményeihez képest, czélszerűen alkalmazzuk is. E szerint úgy legyenek felállítva s elrendezve gyűjteményeinkben a tárgyak, hogy rajtuk mindenki előtt önkényt tűnjenek fel nem csak az egyes termények jellemző bélyegei, hanem azon természetes kötelékek és rokonsági kapcsok is, melyek által a termények egymással, melyeknél fogva azon osztály, rend, nem, család-dal, melyhez tartoznak, sőt az egész természettel, melyben léteznek, minden tekintetben összefüggnek, mindenünnen egymásba átfolyanak, mint megannyi alkotó részei s lánczszemei az egyetemes természet összeségének. A gyűjtemények tárgyai tehát úgy legyenek rendszeresítve, hogy már a felállítás maga és elrendezés figyelmet ébresztszen, s legyen visszhangja és hű tükre a tárgyak természete minőségének; alkotásuk, sajátágaik s életmódjaiknak, természetes összefüggésük s egymás közti egyéb föltételes viszonyaiknak. A gyűjtemények továbbá úgy szerkesztessenek, hogy bennük már a rendezet maga könnyítő segédeszköze, nyílt útja, biztos kalauza legyen mindenkinek, valamint az egyes tárgyak megismerése, úgy ezeknek a rokon nemek, rendek, országok, sőt maga a természet nagy gazdálkodásához állása, viszonya, összefüggése, rendeltetése és haszná-nak felfogására, nyomozására s e szerint a természeti tudományokba fokkénti beavattatás körül. Végre a gyűjteményekben a rendszer és a gyűjtőben, mint minden vizsgálóban bizonyos éleletes és kéjelmes érzést gerjesszenek és tápláljanak, mely megnyervén s elfoglalván szívét, benne buzgó kívánságot és vágyat serkentsen, az ő mindenütt és mindenben kitetsző egyezményének s nagyszerűségének tökélyesb s minden romlatlan szívet annyira boldogító megismerése után. Röviden szólva: a gyűjtemények elrendezése legyen természetes, mulattatva oktató, felvilágosítva kedveltető, gyönyörködtetve nemesítő, hasznárasztva jóra buzdító, tökéletesítve boldogító!

Hogy gyűjteményeink a terv s czélszerűség mezején igazán díszeljenek, elkerülhetlenül szükséges:

3-or. Azok czélszerű és sikeres használata.

Bennük találjanak valamint a gyűjtők, örök, vizsgálók és írók, úgy mindenki egy pompás mezőt a tanulás, öntanítás, ujjmutatás és útbaigazításra; azok nyújtsanak alkalmat, anyagot és ingert szemlélőik s vizsgálóiknak az előmenetelre s folytonos haladásra a szakbeli s közvetve az egyetemes természettudományokban; a gyűjteményekben leljen a tanító mindent, mivel tanítványai szívébe érdek- s éldelettellenesen vonzalmat olthasson be a természet szépségeihez s ártatlan gyönyöreire, és szeretetet csepegtethessen terményeire; mi által velük megkedveltesse azon természettudományokat, melyeknek igaz kedvelése s buzgó gyakorlata legbiztosb védfal s legszemesebb őrangyal az ifjúság kicsapongásai ellen. Terménygyűjteményekben találjon a szaktudós és minden igazság-barát tárgyakat, módokat, eszközöket, mikkel láthatólag oktathassa a tudatlant, felvilágosítsa, s az igazságról meggyőzhesse a kételkedőt és tévelygőt, legyőzhesse s porba tiporja a babonát, előítéleteket, balhitet, ezeknek minden káros következményeivel együtt. Szóval: a termények gyűjteményei legyenek alapjai a tanulásnak; világító fáklyái a valóság-, igazság- és meggyőződésnek; támaszai az egyetemes tudományosságnak, menedék- és enyhelyei a munkafáradtának és életuntaknak; legyenek forrásai az önzés minden zavaraitól tiszta örömeivel; tartozzanak főleg azon lépcsőkhöz, melyeken a jobb ízlés lelkünket a tapasztalás, tudományosság s felvilágosulás mezején át az erény és érdem öntudatának szent birtokába vezérli; legyenek segédkezei s emeltyűi a mezőgazdaságnak, iparnak, mesterségeknek, kereskedelemnek; legyenek azon ösvények, melyeken a természettudományok a közéletbe mennek át, a közjólét és boldogságnak gyümölcstözendők.

Ámde, hogy a gyűjtemények ekkép gyümölcstözenek, korántsem elég a természeti tárgyak okszerűen összegyűjteni, természetűn elkészíteni, bármi jó rend szerint elrendezni s felállítani; ezen magasztos célra elégtelen még az is, hogy azokat gyűjtőjük, tulajdonosuk ismerje, szóbeli tanítás vagy használhatási engedély által másokkal is ismertesse. Azok, önmagukban legyenek bármikép is szedve, felállítva, szerkesztve, csupa holt-testek, csak lelketlen szerek ezen magasztos célra. E magasztos célpedig akkor érhetni el általok, ha az ő lelkök és életök a gyűjtőben magában s gyűjtése szellemi eredményeiben lakozik. Ezen magasztos célpedig, mely is a gyűjteményeknek czélszerű, és az emberi közjólétre sikerárasztó használata, a gyűjtemények által csak akkor lehet elérni, ha gyűjtőjük s tulajdonosuk nem pusztá gyűjtő, hanem egyszersmind szorgalmas természetbuvár és lelkes természetvizsgáló. Természetbuvár, természetvizsgáló az, ki a természetnek s benne jelesen kitűzött szakának valamint tárgyait, úgy ezeknek sajátságait s egyéb teremtményekhez való viszonyait maga a természet könyvéből tapasztalatilag kipuhatólni, megismerni, másokkal is megismertetni, s ezen ismereteket saját és embertársai hasznára, élvezetére s boldogítására fordítani iparkodik. De mivel ez a természeti tárgyak számtalansága, sajátságaik, működéseik, viszonyaik véghetlensége, és az emberi elme szűkkörűsége mellett egyedül a tárgyak s rajtuk tett tapasztalatok leírása által eszközölhető: kitetszik, hogy a czélszerű gyűjtő, természetvizsgáló és természetbuvár nevét csak azok érdemlik meg méltán és igazságosan, a kik egyszersmind természetleírók.

A ki tehát czélszerű gyűjteményeket szerezni s bírni kíván, és a természetbuvár nevét méltán viselni óhajtja, annak főfeladata:

4-er Hogy a gyűjtött s rokon tárgyakon tett észrevételeit s minden tapasztalatait önmaga s a természettudomány számára és hasznára híven jegyezze össze s írja le. *Littera scripta manet, vox et ipsa observatio perit!* Minden természetgyűjtő és természetbuvár, a ki mindent feljegyezget, mit a természetben észrevesz s tapasztal, kimondhatlan sokféle hasznot és fontos célpedig ér el. Ő ez által minden előtte megforduló sőt érdeklő tárgyat testi- s szellemileg jobban ismer meg; és már ez által gyűjteményének valamennyi tárgya, s ezek hason rokonai a szabad természetben, tehát ezer meg ezer teremtmény-társai, mind megannyi jó ismerősei, kedvesei, barátjai. Előtte aztán természetesen minden gyűjtött tárgy százszorta érdekesebb és kedvesebb, mihelyt az nemcsak a gyűjteményben holtan áll, hanem annak egyszersmind élete

is meg van a róla vitt jegyzetek és leírásokban. Azon gyűjtő, ki minden észrevételét s tapasztalatát is pontosan feljegyezgeti, ezeknek nagy és sokféle hasznát veheti. Ezek az ő felvilágosító szövétnelkei, ügydöntő bírái, s az igaz útra legbiztosabban vezető kalauzai a tárgyak összehasonlítása s meghatározásának gyakran összebonyolult, tuskés és kétséges mezején. Minden följegyzett tapasztalatunk valamely terményről új inger s hatalmas rúgó arra, hogy azt még jobban sőt lehetőségig tökéletesen ismerjük meg. Minden kellően felfogott s pontosan feljegyzett jelenet a természetben s annak tárgyain forrását nyithatja ezer más, és pedig gyakran legérdekesebb észrevételek s legbecsesb fölfedezéseknek, melyek a feledékenység örvényében merülnek el s örökre elenyésznek, ha azokat nyomban és híven nem jegyezzük vala fel.

És valamint a világon általában semmi sem terem egyszerre, hanem minden dolognak s eredménynek léte előkészületét föltételezi: éppen így van ez a czélszerű gyűjtemények s hasznos eredményeik elérésével is. Csak azon természetbarát, ki minden gyűjtött tárgyon tett észrevételeit pontosan jegyezgeti, nem bírja tűrni, hogy gyűjteményében meghatározatlanul állíttassanak fel a termények, hogy ott éveken át névtelenül s ismeretlenül maradván, minden haszon nélkül heverjenek. Mert hiában, úgy van az életünkben, hogy t. i. a miről azt sem tudjuk, mi légyen? lehetetlen, hogy annak kifürkészése s megismerése bennünket annyira érdekeljen, mint azon tárgyaké, melyeket már megismertünk, melyeknek valóságából s életéből már kitudjuk, hogy mik és hova sorozandók azok. Azért is a czélszerű gyűjtőnek legelső feladata, azt tudni meg s arról bizonyossá lenni, a mit vizsgált, annak címét adhatni, a miről jegyezgetett, minek természetét s érdekes tulajdonait leírta. Hanem éppen ez által, főleg ha ezt korán kezdtük tenni, elvégre három felette nagy célt érünk el. Ez úton jut terménygyűjteményünk egyik fő s legbecsesb jelességéhez, t. i. a helyes pontossághoz és igazsághoz; ez úton növekszik s tökélyesül a köröttünk előforduló minden tárgyróli tudományunk, mert korán fogván a vizsgálás és leíráshoz, időnk volt minden adott alkalommal más és több új adatot észrevenni és gyűjteni; előbbi észrevételeink alaposságáról vagy helytelenségéről meggyőződni; ez által a tényekben, az igazság belátásában és a tudomány alaposságában mindinkább gyarapodni és szilárdulni. De ez úton, efféle czélszerű gyűjtés által érünk még el egy sokkal fontosabb s haszondúsabb célt is, hogy ekként saját tapasztalataink által lassankint minmagunk is jutunk, általunk pedig ember- s polgártársaink is jutnak a honi természetrajz legjobb birtokába.

Avvagy tán azt higyük-e, hogy a világ leghíresebb buvárai, hogy Aristoteles, Plinius, Linné, Cuvier, Humbold és ezer más a természettudomány egének legtündöklőbb csillagai másképp jutottak roppant tapasztalásuk, mély tudományuk, tanulságos munkáik s halhatatlan neveikhez?! azt tegyük-e fel róluk, hogy előttük is tán, mint valaha Mózsés előtt, egy varázsütésre nyíltak meg a természet forrásai?! – Bizony ők is csak egymás után és egyenként vizsgálták a természet tárgyait; ők is buzgón követvén azon bölcs mondat tanácsát: „Gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo, sic homo fit doctus non vi, sed saepe legendo” – időről időre munkás méhként gyűjtögették mind a terményeket magukat, mind a rajtuk tett észrevételeket, s így léptek fel a tudomány, hasznosság és dicsőség azon fokára, melyen őket méltán tisztelve csudáljuk, melyre azonban soha fel nem vergődtek volna, ha a terményeket lassanként és czélszerűen nem gyűjtögették, ha azokat le nem írták vala.

Vajon hány minden tekintetben jeles, hasznos, híres természetbuvár és író válhatott volna azon sok ezer gyűjtő közül, kik a földön, kik csak hazánkban minden terv, cél s következésképp haszon nélkül is gyűjtöttek, ha czélszerű gyűjtéssel egyszersmind szorgalmas vizsgálást és pontos jegyezgetést párosítottak volna? Most pedig mit sem tudunk róluk, gyűjteményeikkel együtt mét életükben holtak s eltemetve maradtak, mert nem volt, ki őket idejekorán kiragadta volna a szellemi halál sírjából! – Ők nem akadtak czélszerű gyűjtőkre és gyűjteményekre, melyeket buzdító például s szabályzó zsinórmértékül használhattak; nem példás szaktudósokra, kiktől jó tanácsot, tanulságos oktatást, jobb s célravezetőbb irányt

nyertek –; nem Maecenásokra, kik bennök a jóakaratot s nemes törekvést pártfogásukkal nevelték, gyámolították, gyümölcsözővé s haszonhajtóvá tették volna. Azért maradt el, higyétek el n. t. hallgatóim! – édes hazánk is a természettudományokban általában és ezek egyes szakaiban oly annyira és oly kimondhatlan kárával anyagi s szellemi jólétének az e tekintetben sokkal szerencsésebb más országok megett; mert a haladásnak egész e jelen szerencsésebb koráig nem voltak gyűjtemények, sem tanítók, sem szaktudósok, kik a tökéletesedésre ösztönt és irányt adtak volna; hiányoztak pártfogók, kik a kitartó törekvésre ingert és hatalmas rügöt nyújtottak volna.

Mint igaz barátja a gyűjtők élveinek és a közjólét gyarapításának, nem bírom eléggé ajánlani, miszerint minden gyűjtő és természetbuvár annyit jegyezgesen, a mennyit csak tapasztal a természet tárgyain és jelenetein. Ki a természetben minden tárgyról és mindent jegyezget, a mit rajta észrevesz és tapasztal, az kétszeresen, többszörösen, sőt csak is az élvezi igazán a természet szépségét s kellemeinek gyönyöreit. Mert minél többet tapasztal és ír, annál több oldalról nyílnak minden tárgynál még érdekesebb jelenetek s gazdagabb élvezetek forrásai előtt. Ő reá nézve minden friss tapasztalat új inger több, bővebb, tökéletesb vizsgálatra s fontosb eredményekre; őt minden új adat, példa, tanulság valamint tudományában, úgy boldogságában is gazdagítja. S midőn az, ki korán fogott a czélszerű gyűjtés és leíráshoz, ekkép anyagi s szellemi kincseiben boldogul: akkor a czélszerűtlen, merő gépszerű gyűjtők meg vannak fosztva saját hibájuk által mindezen javak, örömek és élveztektől. És ha tán mégis, mint történni szokott, végtére szemeik megnyílnak is, ha hibájok átlátására más okosabb gyűjtők s czélszerű gyűjteményeik jelességei által kényszeríttetnek, mindez már rendszerint későn, akkor történik, midőn a teendő s akadályok száma felette megszorodott, midőn az elme és test nem bír többé azon ifjúi erővel s vidorsággal, mely a kitartó fürkészetre s dús élvezetre szükséges, midőn az élvezetek aratására legalkalmasb perczek elenyésztek, midőn azok helyett csak bú és panasz maradt az elmúlasztott, de soha többé vissza nem téríthető idő, s vele örökre elrepült éledelet és haszon vesztesége felett. Ellenben mily megnyugtató a czélszerű gyűjtés által nyert arról való meggyőződés, hogy mi nem valánk közönbösek Isten azon művei iránt, melyekkel mint ugyanannyi teremtménytársainkkal szent célokból vett körül bennünket, hanem inkább iparkodánk mindegyikét kiismerni, mennyire a gyarló embernek csak engedtetett; és a mit rólok tudunk, azt öntapasztalatilag szereztük magunknak. Mennyire boldogító a természet czélszerű buvárlása által szerzett azon büszke öntudat, hogy mi nem tapostuk háládatlanul a természet kincseit, hanem hogy azokat bölcs rendeltetésük szerint iparkodtunk kipuhatolni, megismertetni, használhatókká tenni minden oldalról és sajátságaikról, melyeknél fogva fontosak és hasznosak valamint az egyetemes természet gazdaságára, úgy jelesen a tudomány haladására, az emberi jólét s polgártársaink boldogságának gyarapítására; ha keblünkben érezhetjük azon tudalmat, hogy törekvéseink által nyert a tudomány, gyarapodott felebarátink java, hontársaink jóléte; ha tehát arról lehetünk meggyőződve, hogy mi e tekintetben sem valánk holt részei a természetnek, hanem hasznos tagjai az emberiségnek, háladatos hirdetői Isten dicsőségének, s e szerint munkás fiai kedves hazánkknak. Mily boldogító lehet, mondom, az ily meggyőződés, öntudat és lelkiismeret, azt csak azok érzik igazán, kik gyakorlati természetbuvárok lévén czélszerűleg, azaz tapasztalatilag s leíróképen foglalkodnak a természeti tárgyak buvárlása s leírásával.

Nem bírom eléggé újra meg újra ajánlani minden gyűjtőnek és természetbuvárnak, miszerint azt maguknak elvül tűzzék ki, általában semmit sem gyűjteni, gyűjteményeikbe semmit nem iktatni a nélkül, hogy egyúttal a gyűjtött vagy rokon tárgyról mindent jegyezgesse, a mit azokon észlelnek, legyen az érdekes, vagy látszassék csekélységnek. Soha se gondoljuk, soha se hitessük el magunkkal, tisztelt természetbuvár-társaim! hogy a természetnek minden tárgyai más természetbuvárok, más nemzetek által már kifürkészve s leírva volnának, hogy a mit mi látunk s tapasztalunk, azt már más is látta és leírta, következésképp, hogy körülte a mi puhatolásunk, észlelésünk, jegyezgetésünk fölösleges

volna! Oh higyétek, egy sőt több szem is könnyen csatlakozik; sok szem sokat, több szem többet és jobban, és ugyanazon szem többször többet lát, sőt más helyzetben midnig mást és másképp lát. És ha ezen szíves kérésem s felszólításom általában igazságos: úgy legigazságosabban hangzik az mi hozzánk, Magyarhon természetbuváraihoz s terménygyűjtőihez. Mily számtalan, legérdekesebb, más éghajlatú tartományokban elő nem forduló, itt vizsgálatlanul, ismeretlenül, leíratlanul heverő terményeink vannak még hazánkban a természetnek minden ország, osztály, rend és neméből, bárcsak azokat vizsgálni s leírni ne restelnők! De ha minnyája már felfödözve s leírva volna is, nem lehet-e mellettök is időről időre oly tüneményeket tapasztalni s leírni, melyek más buvárok figyelmét egészen kikerülték. Különböző éghajlat ugyanazon egy terményen különböző tüneményeket idéz elő; sőt ugyanazon egy tárgy ugyanazon éghajlat alatt más, megfordított viszonyok közt külön tapasztalatokra s ekként önmagának minden oldalról megismerésére vezet, úgy, hogy a mi rajta ma ezen körülmények közt érdektelennek látszik lenni, az holnap más viszonyok közt alkalmat nyújthat a legfontosabb észrevételekre. Nincs azonban, higyétek tiszt. természetbuvártársaim! teljességgel nincs tárgya a természetnek általában, melyről igazán mondhatnók, hogy az már tökéletesen s kimerítőleg volna kifürkészve és leírva, és hogy rajta nem volna már mit, nem lehetne még érdekes tényeket is észrevenni s leírni. Emlékeztetni bátorkodom kegyeteket a tavál Eperjesen tartott egyik értekezésem némely szavaira, melyekben az ottani gyűlés előtt azon nyílt vallomást tettem, mit jelenleg is örömet ismételk, hogy én bizony, noha már 20 év óta főleg honi gerinczéseinkre fordítom figyelmemet, még magát a verebet sem ismerém ki tökéletesen. Bátorkodom továbbá emlékeztetni eperjesi értekezésem azon szakára, melyben az annyira ismert vakondokról bebizonyítám, hogy mi ezen legközönségesebb állat legérdekesebb sajátságait sem ismerjük, és e gyűlésünkön is aligha leszünk képesek azoknak problematicus voltát megfejteni. És íme, így nyújt gyakran egy tárgy, sőt mellette egyetlenegy tapasztalat alkalmat a legbecsesb és az egész tudomány irányára nézve nagy fontosságú következtetések- és felfödözésekre. Századokon keresztül egész a folyó évtizedig azt hitték, s mintegy megczáfolhatlan igazságnak tartották és tanították a geológok, hogy a gránit (magla) a legősibb képlet és talapzat minden ásvány és földréteg közt. És íme, most már újabb észleletek nyomán egészen más elmélet van felállítva, mely szerint a gránit, mint vulcani képlet, a képletek 3-ik helyére szállított vagyis degradáltatott: s ezen egy észrevétel által egészen más s ellenkező fordulatot nyertek a geológok egyetemes nézetei, s így azon előbbi elméletet, mely századokon keresztül szerepelt, egy észrevétel képes volt egészen kifogatni sarkaiból.

Lám a magtörő (*Nucifraga Caryocactes*) mily közönséges, Európa minden erdős tartományában bőven előforduló és költő madár, és mégis egész a folyó év april haváig egyetlenegy madárbuvár sem ismerte annak valódi tojását, és valóban igen szerencsésnek tartom magamat, hogy azokat több efféle felfedezvényemmel együtt, éppen jelen szakgyűlésünk természetbuvárainak először fogom bemutatni.

Lám a kakuk is mily közönséges madár, mégis azt hívék róla a madárbuvárok Aristotelestől kezdve egész a mostan élők koráig, hogy azon szörök, melyek gyomrának belsejét fedik, ott nőttek és természetes szörbélését s bundáját képezik a kakuk gyomrának, melyről nemcsak értekezések, mellette és ellene, hanem egész könyvek is íratnak. Mióta azonban a legújabb madárbuvárok azon egy körülményt, azon egy tényt szerencsésen felfödözték, hogy a kakuk, mely rendeltetésénél fogva hernyókkal él, legtöbbször szörös hernyókkal táplálkozik: azóta vége a vitának, mert már kiki tudja, hogy a kakuk gyomrának bundás bélése a befalt hernyóktól kölcsönözött öltözet.

Mennyit kelljen még főleg honi természetvizsgálóinknak nyomozni, felvilágosítani, igazítani és változtatni csak a hazai termények hiányteljes, gyakran egészen hamis ismeretein: ezt könnyen átláthatjuk már csak azon egy példából is, hogy hazánkfiái széltire, sőt tán még honi természetbuváraink közt is legtöbbször azt hiszik, s vitatni is készek volnának, hogy az

országszerte annyira ismeretes fogas (*Lucioperca Sandra*) kizárólag Balaton tavának lakosa, hogy ez és a főbb folyókban előforduló süllő két egymástól egészen különböző halfajok, s a mint ezt, reményem, lesz nem sokára alkalmam valamely, a Balaton közelében tartandó nagygyűlésünkön, a két különféleként vélt hal egyszerű összehasonlítása által is megczáfolni, s mind a kettőnek azonosságát bebizonyítani: úgy viszont arról is tökéletesen meg vagyok győződve, hogy számtalan becses észrevétel, valamint az általa létesült legfontosabb felfödözés soha létre nem jött, sőt inkább a tudomány, ipar és közjólétre nézve végkép elveszett volna, ha azt az észrevevő azonnal feljegyeztetné, ez által az életnek meg nem tartja vala.

Azért is újra és kérve kérek minden, főleg pedig kezdő terménygyűjtőket s természetbuvárokat, foglalkozzanak a természet bármely országa vagy osztályabeli tárgyak gyűjtésével is, fogadják el szíves tanácsomat, s ne mulasszák el azonnal maguknak a kiválasztott kedvencz osztály- és szaknak minden egyes tárgya számára egy külön, azon tárgy címével ellátott füzetet készíteni, s ezen füzetben aztán bármit is vesznek azon tárgy körül észre, mindent a maga helyére bejegyezgetni. Efféle füzetek rovatai közt például legyenek a termény különféle megnevezése vagyis rendszeres és tájnevei; pontos, tudományszabályos jellemzése; termése, laka, tartózkodása, előfordulásának helyei; földirati elterjedése, a táj, képlet, sajátság s egyéb viszonyaihoz, sőt a többi rokonnem s hasonfajú tárgyak arányosságához szabott számossága; azon rovatok közt foglaljon helyet a termény alkata, testi s szellemi tehetségeinek és sajátságainak rendeltetése, életmódja, hasznos vagy káros voltának s több effélének pontos leírása.

Már előre örvend lelkem azon szép remény- és éldeletnek, melyet nemsokára nyújtandnak mindazon honi gyűjtők s buvárok sikerteljes fáradozásai, kik e mai értekezésem tárgyát szívökre vették, kik abban tanácsomat, kérésemet s ujjmutatásimat örömet fogadván, azonnal tettleg is majd törekvendenek minden honi terményt oly czélszerűen vizsgálni, gyűjteni és leírni, a mint az tőlük saját éldeletük, a tudomány és közjólét szent érdeke csak kívánhatja. Ó bár én is részesülhettem volna valaha, bárcsak fiatal koromban, azon nagy szerencsében, miszerint engem is valaki a czélszerű gyűjtés s eredménydús vizsgálásra jókor figyelmeztetett, s annak magasztos céljához utasított s vezetett volna. Boldog Isten! mily szerfelett több érdekesb és sikeresb észrevételeket s tán felfödözéseket is tehettem, mennyi becses tapasztalatot jegyezhettem, mily tudományos kincseket gyűjtöttem volna!? Mind ennek nagyobb része elenyészett, mert nem volt, ki engemet jókor s kellően figyelmeztetett, oktatót, vezetett volna ezen szent cél megközelítésére. Sőt inkább, fájdalom! voltak tanítóim, kik természetismeretek utáni vonzalmamat s vágyamat kárhóztatták, kik midőn előttük nyilatkozáim, hogy természetbuvár kívánok lenni, ezen szándékomért kinevettek s hasztalannak neveztek, úgy vélekedvén, hogy a természetben már minden kifürkészve, tudva és mások által leírva van. Voltak tanítóim, kik üres óráimban gyűjtés végett tett kirándulásaimért megbüntetni nem átalloztak; de ám nem volt csak egy is, ki e hajlamomnak jó irányt, ki oktatást adott volna a jobb, czélszerű s haszonhajtó gyűjtésre. De szívesen megbocsátok nekik; mert hiszen ők szegények nem tudták, mit cselekszenek! Hiszen akkor, hiszen még csak néhány év előtt is a természetbuvár oly ritka volt hazánkban, mint a fehér holló a madarak közt, a magyarok azt csak mint valami exoticus lényt ismerték; sőt ő most is nem inkább nevetség s megvetés, mint tisztelet tárgya-e? nem áldozata-e inkább a nyomornak, mint kedvencze a pártfogásnak? ámbár ő bizony nem utolsó barátja s előmozdítója a közjólétnek, méltó a köztisztelet és pártfogolásra. Vajon az ő hosszú fáradozásai, terhes munkái, nélkülözéseinek s áldozatainak nem egyetlenegy önszerzte jutalma-e hazánkban azon öntudat, hogy ámbár törekvéseinek igaz méltatása s pártfogása mellett sokkal többet s jobbat tehetett volna is, mégis annyit tett a mennyi tőle csak telhetett?

Hogy tehát ti, igen tisztelt honfi buvártársaim! minden hasonló idő, fáradság s áldozat vesztéségétől mentek maradjatok; hogy czélszerűen állítandó gyűjteményeitek által azon édes öntudat jutalmának minél teljesebb birtokába szerencsésen juthassatok: okulni tanuljatok az én

fájdalmasan, de már későn belátott és soha többé ki nem pótolható veszteségemen, s azért is nem éppen szerencsés példámon, mely engem egymaga ösztönözött arra, hogy e tárgyban hozzátok oly terjedelmesen szóljak. Okuljatok példámon – longa enim via per praecepta, brevis et expedita per exempla! et felix, quem faciunt aliena pericula cautum, infelix autem, quem sua damna docent!

Tegyétek hát azt ti, fiatalabb természetbuvártársaim, kik a haladásnak e szerencsésebb korában kezdtek a természettudománnyal foglalkodni, kiknek reá valamint még idejök és alkalmuk, úgy czélszerű oktatásuk is van és lehet; ti pótoljátok azt tökéletesen ki, mit mi idősbek minden taníttatásunk, minden tulajdon hibánk, tehát bűnelkövetésünk nélkül elérni nem tudtunk. Emlékezzetek, kérlek, ezen értekezésemnek nem kellemesen hangzó ugyan, de a legjobb szándékból hozzátok intézett berekesztő szavaira: hogy ha azon veszteség, melyet a czélszerű terménygyűjtés és természetvizsgálás körül saját hibánk s vétünk nélkül tapasztalunk, magában is fájdalmas és kínos büntetés ránk nézve: minél nagyobb és kínosabb bűnhődés vár tehát mind azokra, kiket majd lelkiismeretük éber sugallata emlékeztetni fog azon maguk bűne által okozott kipótolhatatlan veszteségre s szemrehányásra, hogy jobbat tudva, rosszabbat követtek, annak édes jutalmát elszalasztották, ennek kesernyés büntetését maguk vonták szegény fejeikre.

Azért is tanuljunk és iparkodjunk úgy gyűjteni, szeretve tisztelt természetbuvártársaim! hogy gyűjteményeink mi reánk nézve tanulságosak és éldeletesek, a tudományra nézve gyarapítók és felvilágosítók, az emberiséget, s főleg honfiainkat illetőleg, hasznosak és boldogítók; – következésképp a gyűjtőnek életben örömére, sőt még holta után is tiszteletére váljanak!

¹ Petényi Salamon: A gyűjtőkről és gyűjteményekről. = A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1847. augusztus 11–17. Sopronban tartott VIII. nagygyűlésének történeti vázlatja és munkálatai. Pest, 1863. pp. 217–228.